

Janusz Ławrynowicz, Stanisław Nowak

Wyłączenie z egzekucji odszkodowań i świadczeń przysługujących z tytułu ubezpieczeń majątkowych i osobowych

Palestra 31/5(353), 6-18

1987

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

przez 6 lat, by w roku 1970 przejść do Komisji Rewizyjnej NRA jako przewodniczący, a w roku 1973 jako członek tej Komisji. Był ponadto wykładowcą w ramach szkolenia aplikantów adwokackich, egzaminatorem aplikantów oraz członkiem różnych komisji samorządowych.

Z „Palestrą” Zygmunt związał się dawno. Czytywał ją dokładnie, żywo reagował na publikacje, sam chwycił często za pióro, by pisać na tematy godności zawodu i etyki, zadań adwokatury i samorządu. Te tematy pasjonowały go najbardziej i im też poświęcił kilkadziesiąt publikacji. Już w roku 1960 został powołany do komitetu redakcyjnego „Palestry”, by w roku 1973 został zastępcą redaktora naczelnego, a w roku 1975 – redaktorem naczelnym.

Był odznaczony Oficerskim i Komandorskim Krzyżami Orderu Odrodzenia Polski oraz wieloma medalami cywilnymi i wojskowymi. Był też wyróżniony Złotą Odznaką „Adwokatura PRL”, co sobie wielce cenił.

Zmarł 21 kwietnia 1987 r. i został pochowany na cmentarzu wojskowym na Powązkach z całym ceremoniałem oficerskim. Nad grobem żegnali go liczni koledzy i znajomi, a przemówienia wygłosili: prezes NRA adw. dr Kazimierz Łojewski, dziekan ORA adw. Maciej Dubois, kierownik Zespołu Adwokackiego Nr 6 adw. Jan Krawczyk oraz adw. Czesław Łapiński. Podkreślono w nich zasługi Zygmunta, jego piękne cechy charakteru, jego lojalność i wierność, przywiązanie i umiłowanie zawodu, pełną poświęcenia służbę, właśnie służbę, bo tak ją pojmował w adwokaturze i jej samorządzie. I takim też pozostaniesz w naszej pamięci!

EDMUND MAZUR

JANUSZ ŁAWRYNOWICZ i STANISŁAW NOWAK

WYŁĄCZENIE Z EGZEKUCJI ODSZKODOWAŃ I ŚWIADCZEŃ PRZYSŁUGUJĄCYCH Z TYTUŁU UBEZPIECZEŃ MAJĄTKOWYCH I OSOBOWYCH

Artykuł przedstawia kolejne legislacyjne koncepcje oraz krytyczną analizę regulacji prawnych dotyczących wyłączenia z egzekucji odszkodowań i świadczeń z ubezpieczeń gospodarczych.

I. Uwagi ogólne

W artykule omówiono problematykę dotyczącą wyłączenia z egzekucji odszkodowań i świadczeń przysługujących osobom poszkodowanym, które są objęte ubezpieczeniami majątkowymi i osobowymi (zwanymi też gospodarczymi), zwłaszcza na tle przepi-

sów art. 831 § 1 pkt 5 k.p.c. — w aspekcie zmian, jakim uległ ten przepis w okresie obowiązywania ustawy z dnia 2 grudnia 1958 r. o ubezpieczeniach majątkowych i osobowych,¹ a następnie pod rządami ustawy z dnia 20 września 1984 r. o ubezpieczeniach majątkowych i osobowych.² Kwestie te podniesiono również w nawiązaniu do przepisów o postępowaniu egzekucyjnym w administracji zawartych w ustawie z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji³ oraz do przepisów wykonawczych do tej ustawy.

Po różnych zmianach, jakim podlegały przepisy regulujące ubezpieczenia majątkowe i osobowe w Polsce,⁴ weszła w życie z dniem 10 grudnia 1958 r. powołana wyżej ustawa ubezpieczeniowa z 2 grudnia tegoż 1958 roku.

Ustawa ta w art. 1 tak określiła następujące podstawowe zasady omawianych ubezpieczeń:

1) ubezpieczenia majątkowe są realizowane przez wypłacanie odszkodowań za szkody losowe w ubezpieczonym majątku (ust. 1 pkt 1),

2) ubezpieczenia osobowe są realizowane przez wypłacanie świadczeń w razie zajścia określonych zdarzeń w życiu osób ubezpieczonych (ust. 1 pkt 2).⁵

Podobnie też zostały sformułowane przepisy późniejszego kodeksu cywilnego, regulujące podstawowe zasady umów ubezpieczenia.⁶ Z art. 805 § 2 k.c. wynika bowiem, że świadczenie zakładu ubezpieczeń polega:

1) przy ubezpieczeniu majątkowym — na zapłacie określonego odszkodowania za szkodę powstałą wskutek przewidzianego w umowie wypadku (pkt 1),

2) przy ubezpieczeniu osobowym — na zapłacie umówionej sumy pieniężnej, renty lub innego świadczenia w razie zajścia przewidzianego w umowie wypadku w życiu osoby ubezpieczonej (pkt 2).⁷

Najogólniej rzecz ujmując, przyjmuje się, że podstawowym ce-

¹ Dz. U. Nr 72, poz. 357 z późn. zmianami.

² Dz. U. Nr 45, poz. 242.

³ Dz. U. z 1966 r. Nr 24, poz. 151 z późn. zmianami.

⁴ Por.: ustawa z dnia 28 marca 1952 r. o ubezpieczeniach państwowych (Dz. U. Nr 20, poz. 130) i dotychczasowe przepisy dotyczące przedmiotowych ubezpieczeń, uchylone art. 34 powyższej ustawy z 1958 r.

⁵ Cyt. art. 1 ustawy mówi też o tworzeniu funduszy, z których wypłaca się te odszkodowania i świadczenia oraz o prowadzeniu działalności zapobiegawczej.

⁶ Księga trzecia, tytuł XXVII, art. 805—834 k.c., który wszedł w życie z dniem 1 stycznia 1965 r.

⁷ Podkreślić należy, że przepis art. 805 § 2 k.c. używa terminu świadczenie w dwojakim znaczeniu: w szerokim sensie (*sensu largo*), obejmującym zarówno odszkodowanie za szkodę majątkową jak i świadczenie z ubezpieczenia osobowego w znaczeniu węższym (*sensu stricto*).

lem ubezpieczenia majątkowego jest umożliwienie poszkodowanemu restytucji uszkodzonego, zniszczonego lub utraconego mienia,⁸ natomiast ubezpieczenia osobowego — udzielenie szybkiej pomocy materialnej wówczas, gdy poszkodowany lub bliskie mu osoby doznały uszczerbku na zdrowiu, rozstroju zdrowia albo zmarły.⁹ Stąd też kompensacja ubezpieczeniowa, realizująca się przez wypłaty odszkodowań i świadczeń, może realizować cele, jakim służą ubezpieczenia wówczas, gdy kwoty wypłacone osobom uprawnionym mogą być zużyte następnie według ich przeznaczenia. Zgodnie z tą zasadą artykuł 831 § 1 pkt 5 k.p.c. w brzmieniu nadanym ustawą z dnia 17 listopada 1964 r.¹⁰ zwolnił z egzekucji świadczenia na rzecz osoby uprawnionej z tytułu ubezpieczenia.¹¹ Taki nie kwestionowany przez doktrynę i praktykę stan prawny trwał do dnia wejścia w życie ustawy z dnia 18 lipca 1974 r. o funduszu alimentacyjnym,¹² tj. 1 stycznia 1975 r. Od tej chwili bowiem art. 18 pkt 3 tej ustawy zmienił art. 831 § 1 pkt 5 k.p.c. w ten sposób, że z egzekucji zostały wyłączone „świadczenia na rzecz osoby uprawnionej z tytułu ubezpieczenia od klęsk żywiołowych”.

Wprowadzenie tego przepisu zaskoczyło instytucje ubezpieczeniowe.¹³ Pomijając tu zastrzeżenia natury konsultacyjnej, należy ponadto zauważyć, że prawo ubezpieczeniowe nie zna ubezpieczeń od bliżej nie określonych „klęsk żywiołowych”, zna natomiast ubezpieczenia od konkretnych zdarzeń, jak: budynków od ognia, płonów od gradobicia, osób od następstw nieszczęśliwych wypadków itp. Z tego nowego brzmienia omawianego przepisu k.p.c. można było — najogólniej rzecz biorąc — wnioskować, że nie powinny być podlegać egzekucji sumy wypłacone np. z tytułu ustawowego ubezpieczenia budynków od określonych we właściwych przepisach takich zdarzeń, jak np. powódź, huragan itp. Natomiast mogły podlegać egzekucji kwoty należne osobie uprawnionej w związku z wystąpieniem innych zdarzeń, np. w związku z doznaniem przez nią trwałego uszczerbku na zdrowiu lub w związku ze śmiercią osoby objętej odpowiednim ubezpieczeniem osobowym.

Takie ujęcie omawianej kwestii było społecznie niesłuszne,

⁸ Na przykład naprawa lub odbudowa uszkodzonego albo zniszczonego budynku, nabycie przedmiotów użytku domowego w zamian za przedmioty skradzione itp.

⁹ Por. np. zasady ubezpieczenia następstw nieszczęśliwych wypadków.

¹⁰ Dz. U. Nr 43, poz. 296.

¹¹ Z wyjątkim należnościami wynikającymi z danego ubezpieczenia i hipotek obciążających ubezpieczoną nieruchomość.

¹² Dz. U. Nr 27, poz. 157.

¹³ Państwowy Zakład Ubezpieczeń oraz Towarzystwo Ubezpieczeń i Reasekuracji „Warta” S.A.

a nadto przeczyło podstawowym celom i zasadom ubezpieczeń majątkowych i osobowych. Zmiana tego kontrowersyjnego przepisu nastąpiła z dniem wejścia w życie ustawy z dnia 20 września 1984 r. o ubezpieczeniach majątkowych i osobowych, która z dniem 1 stycznia 1985 r. zastąpiła dotychczas obowiązującą ustawę ubezpieczeniową z 1958 r. Od tego czasu art. 72 ustawy ubezpieczeniowej z 1984 r. zmienił przepis art. 831 § 1 pkt 5 k.p.c. w ten sposób, że z egzekucji zostały wyłączone „świadczenia z ubezpieczeń osobowych oraz odszkodowania z ubezpieczeń majątkowych, w granicach określonych w drodze rozporządzenia przez Ministrów Finansów i Sprawiedliwości”. Zwolnienie to nie dotyczy egzekucji mającej na celu zaspokojenie roszczeń z tytułu alimentów.

Wydane na mocy upoważnienia wynikającego z art. 831 § 1 pkt 5 k.p.c. rozporządzenie Ministrów Finansów oraz Sprawiedliwości z dnia 4 lipca 1986 r. w sprawie określenia granic, w jakich świadczenia z ubezpieczeń osobowych i odszkodowania z ubezpieczeń majątkowych nie podlegają egzekucji sądowej,¹⁴ stanowi, że z zastrzeżeniem w art. 832 i art. 833 § 5 k.p.c. świadczenia pieniężne z ubezpieczeń osobowych i odszkodowania z ubezpieczeń majątkowych nie podlegają egzekucji w trzech czwartych częściach tych świadczeń i odszkodowań (§ 1). Ograniczenia te nie dotyczą egzekucji mającej na celu zaspokojenie roszczeń alimentacyjnych oraz składki należnej zakładowi ubezpieczeń z tytułu ubezpieczeń osobowych i majątkowych.

Powołane przepisy cytowanego wyżej rozporządzenia w istotny sposób zmieniają dotychczasowe granice dopuszczalnej egzekucji sądowej ze świadczeń i odszkodowań ubezpieczeniowych. Mimo to wywołują one wśród praktyków ubezpieczeniowych i w doktrynie ubezpieczeń dyskusje co do ich pełnej merytorycznej trafności.

Wątpliwości te wywodzą się z pytania, czy do świadczeń i odszkodowań przypadających z ubezpieczeń gospodarczych powinna być w ogóle kierowana egzekucja tak sądowa jak i administracyjna.

Próba zajęcia stanowiska w tej mierze uzasadnia potrzebę bliższego wyjaśnienia celu i istoty ubezpieczeń gospodarczych jako instytucji ekonomiczno-prawnej osadzonej w konkretnych realiach społeczno-gospodarczych, w jakich funkcjonują poszczególne systemy ubezpieczeń, a na tym tle — wyjaśnienia pojęcia granic dopuszczalności egzekucji sądowej lub administracyjnej ze świadczeń i odszkodowań ubezpieczeniowych.

Istnienie ubezpieczeń gospodarczych związane jest nierozdzielnie z niekorzystnym z reguły oddziaływaniem na procesy społeczno-gospodarcze rozwoju każdej formacji społecznej, niepo-

¹⁴ Dz. U. Nr 26, poz. 128.

myślnych zdarzeń, z zasady losowych, które ze swej szkodzącej natury zakłócają te procesy, zagrażają działalności produkcyjnej, własności grupowej oraz mieniu, zdrowiu, życiu czy zdolności do pracy obywateli.¹⁵ Stąd też za wiodącą i podstawową funkcję ubezpieczeń gospodarczych w socjalizmie uważana jest funkcja stymulowania sił wytwórczych społeczeństwa. Celem bowiem ubezpieczeń jest — oczywiście w rozmiarach ubezpieczeniem przypisanych — dążenie do zachowania lub przywrócenia podmiotom chronionym pełnej sprawności uczestniczenia w tworzeniu produktu społecznego.¹⁶ Zadanie to, nazywane również funkcją ochrony ubezpieczeniowej,¹⁷ realizowane jest szczególnie przez kompensowanie strat i szkód wynikłych w następstwie działania zdarzeń losowych. Źródłem rozlicznej grupy tych niekorzystnych zjawisk jest człowiek i środowisko społeczne. Wynikają one z materialnych warunków środowiska społecznego i zależą przede wszystkim od efektów działalności ludzkiej (z tego też powodu oraz ich skutków ubezpieczenia traktowane są nie tylko jako kategoria ekonomiczna, lecz również jako kategoria społeczna). Kompensacja ubezpieczeniowa realizuje się przez dostarczanie środków finansowych na wyrównanie zakłóceń produkcyjnych, odtworzenie zniszczonych składników majątkowych czy przekazywanie tychże środków osobom poszkodowanym wskutek działania niekorzystnych zdarzeń.

W tym aspekcie ubezpieczenie jest urządzeniem społeczno-gospodarczym, u podstaw którego leży grupowanie wielkiej liczby stosunków ubezpieczenia, w ramach jednostek organizacyjnych (zakładów ubezpieczeń), dla gromadzenia społecznych funduszy ubezpieczeniowych i planowego ich wydatkowania (przemieszczenia) na rzecz podmiotów dotkniętych działaniem niekorzystnych zdarzeń.

W tym sensie ubezpieczenia gospodarczego nie należy traktować jedynie „jako jednego z wielu rodzajów zobowiązań różniących się od innych właściwie tylko tym, że przedmiotem świadczenia jest tu odszkodowanie jako świadczenie główne, a nie jako świadczenie zastępcze. Poglądy tego rodzaju — abstrahując już od faktu pominięcia ubezpieczeń nie mających charakteru stosunków odszkodowawczych — polegają na niedocenieniu funkcji rzeczywiście spełnianej przez ubezpieczenie jako urządzenie społeczno-gospodarcze, zapewniające minimalizację społecznego kosz-

¹⁵ Por. np. A. Banasiński: *Ubezpieczenia gospodarcze — Ekonomia, organizacja, finanse*, Warszawa 1983, s. 3 i n.

¹⁶ Zob. W. K. Rajcher: *Społeczno-historyczne typy ubezpieczeń*, Warszawa 1953.

¹⁷ Zob. A. Banasiński: *op. cit.*, s. 9.

tu pokrywania szkód i potrzeb powstających w wyniku zdarzeń losowych.¹⁸

Traktowanie ubezpieczenia jako samoistnego urządzenia społeczno-gospodarczego kompensującego szkody w zakresie szerszym, niż wynikałoby to z tradycyjnych zasad odpowiedzialności cywilnej, i regulowanego według samoistnego systemu unormowań prawnych, pozwala na spojrzenie na sens ubezpieczeń szersze niż tylko z punktu widzenia zasad wtórnego przejmowania przez ubezpieczyciela odpowiedzialności materialnej ubezpieczonego, odpowiedzialnego za szkodę w myśl reguł odpowiedzialności kodeksowej.

W tym rozumieniu ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej jest tylko jedną z form spełnienia się ubezpieczenia gospodarczego,¹⁹ a wypłacane odszkodowania i świadczenia ubezpieczeniowe mogą kompensować szkody także poza granice *damnum emergens* i *lucrum cessans*.²⁰ Ubezpieczenie może zatem nie tylko przywracać stan rzeczy, który istniałby, gdyby szkoda nie powstała, ale ma być również motorem i źródłem finansowania postępu naukowo-technicznego.²¹ I choć takie pojmowanie roli ubezpieczenia pozostaje w praktyce realizacyjnej polskich ubezpieczycieli często jeszcze w sferze tylko postulatów, przy czym bardzo często ubezpieczenie pokrywa jedynie wartość uprzedmiotowioną w obiekcie ubezpieczenia (*lucrum cessans*), to jednak bezsporną rzeczą jest to, że zadaniem tego urządzenia jest pokrywanie szkody w granicach zakreślonych umową lub ustawą, a społeczną istotą kompensacji ubezpieczeniowej jest zapewnienie poszkodowanemu środków na przywrócenie rzeczy do stanu poprzedniego.

Skoro zatem w ogólnospołecznym interesie leży jak najszybsze wyrównanie szkody przez przywrócenie co najmniej jego poprzedniej zdolności funkcjonowania — nade wszystko dla zapewnienia społecznej sprawności podmiotu ubezpieczeniowego — to rzeczą zgoła przeciwną byłoby założenie pozbawienia podmiotu poszkodowanego całości lub części środków przyznanych mu na odnowienie jego społecznej zdolności produkcyjnej. Opóźnienie bowiem odtworzenia poprzedniej zdolności jest szkodliwe zarówno dla samego poszkodowanego, który zabezpiecza swe zdolności pro-

¹⁸ Tak W. Warkalło: Węzłowe problemy polskich ubezpieczeń „Studia Ubezpieczeniowe”, tom I, s. 24 i n.

¹⁹ Zob. W. Warkalło: Węzłowe (...), jw., s. 25 i n. oraz tegoż autora: Ubezpieczenie a odpowiedzialność odszkodowawcza, „Studia Cywilistyczne” 1970, t. XVI, s. 95—159.

²⁰ Na przykład w ubezpieczeniu wartości nowej.

²¹ Przykładowo: w niektórych ubezpieczeniach ubezpieczyciel, wypełniając zobowiązanie, wypłaci — za zniszczenie zamortyzowane po części urządzenie — odszkodowanie o wartości równej cenie nowo zainstalowanego urządzenia z najnowszymi parametrami technicznymi wraz z kosztami zamontowania.

dukcyjne w sposób ogólnie akceptowany, jak i w interesie ogólnospołecznym, gdyż ze społecznego procesu pomnażania dóbr ubywa (lub odstaje) kolejny jego uczestnik.

Aby taką zdolność zapewnić, ustawodawca działając w interesie ogólnospołecznym, wprowadza szereg prawnych uregulowań ograniczających uprawnienia podmiotów ubezpieczonych (np. przez wprowadzenie ubezpieczenia ustawowego²² lub obowiązku zawierania umów ubezpieczenia) albo wymuszających na ubezpieczonych określone zachowanie się w trakcie trwania stosunku prawnego ubezpieczenia,²³ a nawet decydując o celu przeznaczenia odszkodowań i świadczeń.²⁴

Powstaje zatem pytanie o sens dopuszczalności egzekucji sądowej czy administracyjnej ze świadczeń z ubezpieczeń gospodarczych w ogóle, a w razie przyjęcia tezy o takiej dopuszczalności — o granice egzekucji, której prowadzenie w wypadku niektórych rodzajów świadczeń (np. z ubezpieczeń następstw nieszczęśliwych wypadków czy na życie) nie powinno w ogóle mieć miejsca.

Spółeczno-gospodarcze przeznaczenie ubezpieczeń gospodarczych, często wykraczające poza ramy stosunków regulowanych w obrocie cywilnoprawnym, przemawia przeciwko dopuszczalności kierowania egzekucji do odszkodowań i świadczeń ubezpieczeniowych, a przynajmniej w okresie, kiedy nie nastąpiło jeszcze wyrównanie uszczerbku (szkody), a szczególnie w tym czasie kiedy świadczenie ubezpieczeniowe (*sensu largo*) spełnia swe celowe przeznaczenie kompensacyjne. Dopiero więc po zrealizowaniu tego przeznaczenia (np. po przywróceniu rzeczy do stanu poprzedniego) egzekucja stałaby się dopuszczalną do całego mienia czy poszczególnych części składowych majątku dłużnika — na zasadach ogólnych. Ten kierunek rozumowania co do zasady wyłączenia z egzekucji sądowej świadczeń i odszkodowań ubezpieczeniowych słusznie przyjął ustawodawca w nie kwestionowanym zapisie w art. 831 § 1 pkt 5 k.p.c. w brzmieniu pierwotnym, nadanym ustawą z 17 listopada 1964 r. Można by zatem domniemywać, że przepis art. 831 § 1 pkt 5 w brzmieniu nadanym ustawą z 20 września 1984 r. o ubezpieczeniach majątkowych i osobo-

²² Zob. art. 6 ustawy z dnia 20 września 1984 r. o ubezpieczeniach majątkowych i osobowych.

²³ Por. np. art. 58 i 59 wymienionej w przyp. 22 ustawy z 20 września 1984 r.

²⁴ Na przykład sformułowania w niektórych rodzajach ubezpieczeń, że odszkodowanie może być jedynie przeznaczone na restytucję obiektu ubezpieczenia. Poza sporem pozostaje tu założenie o potrzebie zapewnienia uprawnionemu do świadczenia ubezpieczeniowego podstawowych środków egzystencji, praw, sum, świadczeń (zob. art. 83 k.p.c.; Por. też Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego pod red. Z. Resicha i W. Siedleckiego, Warszawa 1976, s. 1169).

wych powinien przywrócić, społecznie zasadne, brzmienie z 1964 r. Tak się jednak nie stało.

W tym miejscu warto jednak uprzytomnić sobie istnienie również społecznego interesu zaspokojenia wierzytelności wypływających ze sfery realizacji stosunków cywilnoprawnych bądź z innych tytułów, np. administracyjnych.

Dylemat ten ustawodawca stara się rozstrzygnąć zarówno przez uregulowania cywilnoprawne (art. 822 i nast. k.p.c. oraz stosowane przepisy wykonawcze, a w tym komentowane rozporządzenie Ministra Finansów i Sprawiedliwości z dnia 4 lipca 1986 r.) oraz administracyjnoprawne (por. ustawę z 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji²⁵ i szereg przepisów wykonawczych do tejże ustawy).²⁶

Jednakże nie jest w tych działaniach konsekwentny. Ta niekonsekwencja wydaje się wynikać także z braku jednolitości poglądów na istotę i zadania ubezpieczeń gospodarczych — w nawiązaniu do możliwości czy konieczności stosowania egzekucji do świadczeń (*sensu largo*) z ubezpieczeń. Ta niejednorodność poglądów uwidacznia się między innymi w nie zawsze spójnych stanowiskach na temat pogodzenia społeczno-gospodarczego interesu, nakazującego ochronę interesów podmiotów ubezpieczenia (którym przynależą świadczenia i odszkodowania, a wobec których należałoby prowadzić egzekucję) z interesem wierzycieli, który wymaga zabezpieczenia ich wierzytelności w stosunku do należności przypadających ich dłużnikom. Stosownie do tego, która koncepcja bierze górę, wprowadzane są różne, często odmienne rozwiązania prawne, czego przykładem może być treść art. 831 § 1 pkt 5 k.p.c. w brzmieniu pierwotnym z 1964 r., nadanym następnie przepisem ustawy z 18 lipca 1974 r. o funduszu alimentacyjnym, a sformułowanym ostatnio zaprezentowanym przez ustawę ubezpieczeniową z 20 września 1984 r.

Równie niekonsekwentnie określane są granice stosowania egzekucji do należności z ubezpieczeń gospodarczych. Zależnie od systemu egzekucji — sądowa czy administracyjna — granice te są zakreslane w sposób różny. Przykładem odmienności stanowisk może tu być porównanie obecnej treści art. 831 § 1 pkt 5 k.p.c. z przepisem § 3 ust. 1 pkt 1 rozporządzenia Rady Ministrów z 27 grudnia 1985 r. w sprawie wykonania ustawy o postępowaniu egzekucyjnym w administracji.

²⁵ Dz. U. z 1966 r. Nr 24, poz. 151; zm.: Dz. U. z 1975 r. Nr 16, poz. 91 (art. 22) oraz Dz. U. z 1982 r. Nr 30, poz. 210 (art. 270) i Nr 45, poz. 289 (art. 13).

²⁶ Zob. np. W. Kubiak: *Postępowanie egzekucyjne w administracji*, Warszawa 1973.

2. Egzekucja należności pieniężnych w praktyce ubezpieczeń gospodarczych

Zagadnienie egzekucji roszczeń pieniężnych²⁷ w ubezpieczeniach majątkowych i osobowych może być rozpatrywane w kilku co najmniej płaszczyznach. Po pierwsze, można tu mówić o egzekucji należności przypadających na rzecz zakładu ubezpieczeń z tytułu składek oraz z innych tytułów prawnych (Zob. np. art. 828 § 1 k.c.)²⁸ Po drugie, chodzi tu o należności pieniężne przypadające od zakładu ubezpieczeń na rzecz innych podmiotów. Po trzecie wreszcie, może chodzić o egzekucję należności pieniężnych przysługujących wierzycielom od podmiotów, którym przypadają z tytułu ubezpieczenia gospodarczego świadczenia lub odszkodowania.

Jeśli chodzi o należności zakładu ubezpieczeń z tytułu składek za ubezpieczenia ustawowe, to ich egzekucja od podmiotów zalegających z terminową opłatą składek może być prowadzona — stosownie do przepisu art. 9 ustawy o ubezpieczeniach majątkowych i osobowych — według odpowiednich przepisów o zobowiązaniach podatkowych. Tryb dochodzenia należności pieniężnych z tytułu podatków (odpowiednio: składki PZU) określa powoływana już wyżej ustawa z 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji (art. 2 § 1 pkt 1 i 2).²⁹ Ograniczenia egzekucji administracyjnej należności PZU z tytułu składek za ustawowe ubezpieczenia są poddane temu samemu zespołowi przepisów, co i dla innych należności pieniężnych egzekwowanych w drodze administracyjnej.³⁰

Tryb dochodzenia należności zakładów ubezpieczeń z tytułu składki za ubezpieczenia umowne jest inny niż dla składki za ubezpieczenia ustawowe dochodzonej w trybie administracyjnym. W tych — nielicznych zresztą — sytuacjach nie ma zastosowania przepis art. 9 ustawy ubezpieczeniowej z 1984 r., tak że dopuszczalna tu może być jedynie droga cywilnoprawna. Przewidziane w przepisie § 1 komentowanego rozporządzenia Ministrów Finansów oraz Sprawiedliwości z dnia 4 lipca 1986 r. ograniczenia egzekucji ze świadczeń i odszkodowań pieniężnych z ubezpieczeń majątkowych — ze względu na charakter należności składkowych

²⁷ Ze względu na to, że ubezpieczenia gospodarcze realizowane są w zasadzie w pieniądzu, do tej tylko materii ograniczono tu rozważania.

²⁸ W brzmieniu nadanym przez art. 71 pkt 5 ustawy ubezpieczeniowej z 20 września 1984 r.

²⁹ W trybie administracyjnym nie są egzekwowane inne należności PZU.

³⁰ Por. art. 2 w związku z art. 8, 9 i 10 powoływanej ustawy z 17 czerwca 1966 r. oraz § 3 rozporz. Rady Ministrów z dnia 27 grudnia 1985 r. w sprawie wykonania ustawy o postępowaniu egzekucyjnym w administracji (Dz. U. z 1986 r. Nr 1, poz. 4).

— nie znajdują tu zastosowania. Ograniczenia te nie będą również stosowane w razie prowadzenia egzekucji sądowej z tytułu składek należnych zakładowi ubezpieczeń za ubezpieczenia ustawowe. Zdaniem moim (uwaga S.N.) treść art. 9 ustawy ubezpieczeniowej z 1984 r. należy tak rozumieć, że dopuszcza on możliwość stosowania podatkowego trybu dochodzenia roszczeń należnych ubezpieczycielowi z tytułu składek za ubezpieczenia ustawowe (a więc również w drodze egzekucji administracyjnej) co jednak nie wyklucza możliwości dochodzenia ich w drodze sądowej, a to z tej racji, że składka ubezpieczeniowa — również za ubezpieczenia ustawowe — jest wyrazem cywilnoprawnego charakteru stosunku prawnego ubezpieczenia powstającego z mocy prawa. Z tego cywilnoprawnego charakteru wynikają konsekwencje wyłączności drogi sądowej dla sporów dotyczących zasadności i wysokości należnej składki za ubezpieczenie ustawowe³¹ oraz dopuszczalności (obok drogi administracyjnej) stosowania trybu egzekucji sądowej dla tych należności. Stanowisko to potwierdza treść § 2 komentowanego rozporządzenia Ministrów Finansów i Sprawiedliwości z dnia 4 lipca 1986 r. oraz treść art. 2 § 2 ustawy o postępowaniu egzekucyjnym w administracji.

W razie dochodzenia należności zakładu ubezpieczeń z innych tytułów prawnych (poza składką) mają zastosowanie ogólne zasady ich dochodzenia.³²

Ograniczeniu egzekucji ze świadczeń i odszkodowań ubezpieczeniowych, noszących charakter przedmiotowy, poświęcono w kodeksie postępowania cywilnego w szczególności przepisy:

- 1) art. 831 § 1 pkt 5,³³ do którego przepisem wykonawczym są normy powoływanego rozporządzenia Ministrów Finansów oraz Sprawiedliwości w sprawie określenia granic, w jakich świadczenia z ubezpieczeń osobowych i odszkodowania z ubezpieczeń majątkowych nie podlegają egzekucji sądowej,

³¹ Zob. J. Ławrynowicz, S. Nowak: Ubezpieczenia komunikacyjne — Teksty przepisów, orzecznictwo — Komentarz (w druku). Por. też orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 13 maja 1983 r. III ARN 6/83 (NP 1984 nr 3, s. 134 i n. z głosa aprobującą J. Ławrynowicza).

³² Por. E. Wengerek: Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne — Komentarz, s. 674; W. Bóber: Egzekucje należności pieniężnych przeciwko jednostkom gospodarki uspołecznionej, Nowe Prawo 1971 nr 10, s. 1484 i n.

³³ Zob. art. 87 i art. 90 kodeksu pracy oraz przepisy rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 6 grudnia 1977 r. w sprawie kwot wynagrodzenia za pracę wolnych od potrąceń z innych tytułów niż świadczenia alimentacyjne (Dz. U. z 1977 r. Nr 37, poz. 165), a także ustawę z dnia 14 grudnia 1982 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (art. 109 i 110 — Dz.U. z 1982 r. Nr 40, poz. 267) wraz z powoływanym już art. 11 ustawy z dnia 1 lutego 1983 r. oraz z wykonawczym rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wysokości kwot emerytur i rent wolnych od potrąceń i egzekucji (§ 1, 2 i 3 — Dz. U. z 1983 r. Nr 8, poz. 45).

- 2) art. 832, traktującego o wyłączeniu z egzekucji m. in. jednorazowych należności wypłacanych z ubezpieczenia indywidualnego lub grupowego na życie albo z tytułu ubezpieczenia na pokrycie kosztów pogrzebu. Należności te podlegają egzekucji jedynie w części dotyczącej zaspokojenia takich właśnie kosztów pogrzebowych. Należy przy tym zgodzić się ze stanowiskiem, że „w wypadku należności wypłaconych z tytułu ubezpieczenia obojętne jest, czy chodzi o ubezpieczenie społeczne, czy gospodarcze (PZU), obowiązkowe lub dobrowolne. Decydujące jest przeznaczenie wypłaty na pokrycie kosztów pogrzebu”, a „ograniczenie egzekucji ma zastosowanie zarówno do należności jak i do sum wypłaconych”.³⁴
- 3) art. 833 § 1 i 2, traktującego o częściowej jedynie dopuszczalności egzekucji do przewidywanych świadczeń noszących charakter wynagrodzenia za pracę lub zbliżonych do nich należności, w tym również świadczeń ubezpieczeniowych powtarzających się, których celem jest dostarczenie dłużnikowi środków utrzymania.³⁵ Przykładem tego rodzaju powtarzających się świadczeń ubezpieczyciela mogą być tzw. comiesięczne rekompensaty wypłacane rentobiorcom PZU, dla których renta otrzymywana od zakładu ubezpieczeń — niezależnie od tytułu prawnego jej nabycia (w tym również renty wynikające z umowy ubezpieczenia) — stanowi podstawowe źródło utrzymania. W tym samym kierunku zmierzają postanowienia § 5 art. 833,³⁶ ograniczającego zakres egzekucji ze świadczeń rentowych — wynikających z ubezpieczeń gospodarczych, a zasądzonych przez sąd (np. w związku z roszczeniem w ramach ubezpieczenia ustawowego komunikacyjnego odpowiedzialności cywilnej) lub podlegających wypłaceniu (przysługującym) z umownego ubezpieczenia rentowego — tylko do tej części tych świadczeń rentowych, która może być egzekwowana według przepisów o egzekucji ze świadczeń o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin.

W tym miejscu warto również rozważyć problematykę egzekucji administracyjnej z należności przypadających dłużnikowi z tytułu ubezpieczeń gospodarczych. Chodzi tu o wierzytelności inne niż dochodzona w trybie egzekucji administracyjnej należność zakładu ubezpieczeń z tytułu składki ubezpieczeniowej. Podkreślenia wymaga tu również to, że zakład ubezpieczeń z mocy powołanej ustawy z 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzeku-

³⁴ Zob. E. Wengerek: *Postępowanie (...)*, jw., s. 266.

³⁵ Por. Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego (...), jw., s. 1172.

³⁶ Art. 833 k.p.c. w brzmieniu nadanym przez art. 11 ustawy z dnia 1 lutego 1983 r. o zmianie niektórych przepisów o świadczeniach z ubezpieczenia społecznego i o zaopatrzeniu emerytalnym (Dz. U. z 1983 r. Nr 5, poz. 33).

cyjnym w administracji występuje jako wierzyciel uprawniony do żądania wykonania w drodze egzekucji administracyjnej obowiązków o charakterze pieniężnym jedynie w odniesieniu do należności z tytułu składek za ubezpieczenia ustawowe (art. 9 ustawy ubezpieczeniowej z 1984 r. w związku z art. 2 § 1 i 2 ustawy o postępowaniu egzekucyjnym w administracji), przy czym co się tyczy należności z tytułu składek za obowiązkowe (ustawowe) ubezpieczenie budynków w miastach, to inspektoraty PZU mogą występować w roli wierzyciela uprawnionego do samoistnego egzekwowania od dłużników należności składowych w trybie egzekucji administracyjnej, a to przez egzekucję z wynagrodzenia za pracę.⁸⁷

Prowadzenie przez uprawnionych wierzycieli⁸⁸ egzekucji administracyjnej należności pieniężnych przypadających tym wierzycielom od podmiotów, które są uprawnione do otrzymania świadczeń lub odszkodowań z ubezpieczeń gospodarczych, może podlegać wyłączeniom lub ograniczeniom z mocy art. 8 i 9 ustawy z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym. Wydane w tej materii rozporządzenie wykonawcze Rady Ministrów z dnia 27 grudnia 1985 r. w sprawie wykonania powoływanej wyżej ustawy z 17 czerwca 1966 r. stanowi w § 3 ust. 1, że oprócz przedmiotów wymienionych w art. 8 i 9 powyższej ustawy wyłącza się z egzekucji administracyjnej należności z tytułu ustawowych ubezpieczeń. W zapisach wspomnianych art. 8 i 9 te same ustawy zasługuje na uwagę wyłączenie z egzekucji rent, zasądzonych przez sąd lub ustalonej umową za utratę zdolności do pracy albo za śmierć żywiciela, oraz to, że do okresowych należności z tytułu dobrowolnych (umownych) ubezpieczeń rentowych mają zastosowanie zasady niestosowania egzekucji w stosunku do szeregu przedmiotów dłużnika.

Porównanie treści stosownych aktów prawnych, które regulują egzekucję sądową należności pieniężnej oraz egzekucję administracyjną takich należności, prowadzi do wniosku o istnieniu wielu odmienności w obu wspomnianych trybach egzekucji ze świadczeń i odszkodowań z ubezpieczeń gospodarczych. Dowodzi to również braku jednolitego systemu co do zasad stosowanych

⁸⁷ Por. rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 grudnia 1985 r. w sprawie wykonania ustawy o postępowaniu egzekucyjnym w administracji. Nie wykluczona jest natomiast możliwość prowadzenia przez zakład ubezpieczeń z mocy przepisów szczególnych (art. 2 § 2 ustawy o postępowaniu egzekucyjnym w administracji), w ściśle określonych sytuacjach, również egzekucji administracyjnej obowiązków o charakterze niepieniężnym.

⁸⁸ Wierzycielem w postępowaniu egzekucyjnym w administracji jest ten, kto uprawniony jest do żądania wykonania w drodze egzekucji administracyjnej obowiązków określonych w art. 2 ustawy o postępowaniu egzekucyjnym w administracji.

podziałów. Dotyczy to przy tym zarówno odmienności i znacznych różnic uregulowań obu systemu egzekucji, jak i braku spójności zasad podziału w ramach wewnętrznych każdego z tych systemów.

Sprzeczności tych nie usunęły również zasady zawarte w wydanym ostatnio rozporządzeniu Ministrów Finansów i Sprawiedliwości w sprawie określenia granic, w jakich świadczenia z ubezpieczeń osobowych i odszkodowania z ubezpieczeń majątkowych nie podlegają egzekucji sądowej.

ANNA DAWIDOWICZ

POJĘCIE „JEDNOSTKA GOSPODARKI USPOŁECZNIONEJ” A USTAWODAWSTWO DOTYCZĄCE REFORMY GOSPODARCZEJ

Na podstawie analizy podmiotowego zakresu przepisów kodeksu cywilnego i pozakodeksowych aktów normatywnych przedstawiono w artykule skalę trudności interpretacyjnych w odniesieniu do zakresu pojęcia „jednostka gospodarki uspołecznionej”. W związku z wdrażaną reformą gospodarczą i wzrastającą rolą w obrocie cywilnoprawnym samodzielnych podmiotów gospodarczych wskazano szczególnie na zagadnienia związane z legislacją adekwatną do aktualnych potrzeb gospodarczych.

I. Uwagi wstępne

Realizacja założeń reformy gospodarczej umożliwiła powstanie rozmaitych rodzajów jednostek gospodarczych należących do sektora uspołecznionego i nie uspołecznionego, a także jednostek o charakterze mieszanym, reprezentujących różne formy własności.

Akty normatywne kreujące te jednostki, jak również pozakodeksowe akty wydawane ze względu na szczególne potrzeby obrotu określają je w sposób zróżnicowany, operując terminami nieostrymi, często nieadekwatnymi do rzeczywistych zadań i struktury tych podmiotów. Ten brak precyzji językowej i spójności terminologicznej jest zjawiskiem niepokojącym. Niejasność i niecisłość stosowanych określeń lub ich brak oraz operowanie różnymi terminami w stosunku do tożsamy — pod względem regulacji prawnych — podmiotów prowadzą w konsekwencji do paradoksalnych sytuacji w postaci wątpliwości co do podmiotowego zakresu danego aktu prawnego. Stan ten spowodowany jest wadliwością w sztuce legislacji, czego efektem jest nie tylko rozbieżność ocen w doktrynie i orzecznictwie, ale często — kroczyć także błędne stosowanie prawa.